

ГЕРМЕНЕВТИКА У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті акцентується увага на проблемах перекладу у площині досліджень герменевтики, яку розглядаємо як методологію у перекладацькій діяльності, вчення про інтерпретацію текстів, як складову трансляції інформації у комунікативному аспекті. Актуальність проведеного дослідження зумовлена особливою увагою сучасного мовознавства до недостатньо вивчених питань герменевтики, які пов'язані з проблемами передачі семантики іншомовного тексту при перекладі.

Процес перекладу у площині герменевтики характеризується як процес пошуку і прийняття оптимального рішення, що відповідає певному набору функціональних критеріїв, які можуть приймати різні варіативні форми. Перекладач здійснює низку специфічних перекладацьких дій: вибір мовних засобів і способів вираження у мові перекладу, заміну і компенсацію безеквівалентних одиниць. Сам пошук оптимального рішення відбувається за допомогою методу "проб і помилок". Перекладач завжди виступає у ролі інтерпретатора. В межах кожного окремого висловлювання йому необхідно мисленнєво реконструювати як понятійні ситуації, так і мисленнєво-мовленнєві дії автора, які вербалізовані у даному тексті.

Ключові слова: герменевтика, інформація, інтерпретація, текст, переклад, комунікація.

В статье акцентируется внимание на проблемах перевода в области герменевтики, понимаемой как методология в деятельности переводчика, учение об интерпретации текстов, как составляющую трансляции информации в коммуникативном аспекте. Актуальность проведенного исследования обусловлена особым вниманием современного языкознания к недостаточно изученным вопросам герменевтики, связанным с проблемами передачи семантики иноязычного текста при переводе.

Процесс перевода в аспекте герменевтики рассматривается как процесс поиска и принятия оптимального решения, что отвечает определенному набору функциональных критериев перевода, которые могут принимать разные вариативные формы.

Переводчик осуществляет ряд специфических переводческих действий: выбор языковых средств и способов выражения в языке перевода, замену и компенсацию безэквивалентных единиц. Сам поиск оптимального решения происходит при помощи метода “проб и ошибок”. Переводчик всегда выступает в роли интерпретатора. В границах каждого отдельного высказывания ему необходимо мысленно реконструировать как понятийные ситуации, так и мысленно-языковые действия автора, которые вербализованы в данном тексте.

Ключевые слова: герменевтика, информация, интерпретация, текст, перевод, коммуникация.

The article is devoted to the problems of translation in the field of hermeneutics which is understood as a methodology in the interpreter's activity, a doctrine of text interpretation, as a component of information transmission within a communicative aspect. The relevance of the study is stipulated by a special attention of modern linguistics to insufficiently researched issues of hermeneutics related to the problems of transfer of foreign language text semantics in translation.

The process of translation in the aspect of hermeneutics is regarded as the process of search and optimal decision-making, which corresponds to a specific set of functional criteria of translation which can take divergent forms.

A translator carries out a number of specific translation activities: the choice of linguistic means and means of expression in the target language, substitution and compensation of non-equivalent units. The search for an optimal solution itself is carried out by means of the “trial and error” method. A translator always acts as an interpreter. Within every translator's utterance he / she must reconstruct in mind both author's conceptual situations and mentally linguistic actions which are verbalized in a certain text.

Key words: hermeneutics, information, interpretation, text, translation, communication.

Постановка проблеми. Герменевтика (у перекладі з давньогрецької — “тлумачення”) — філософське вчення, згідно з яким формою існування буття і формою його пізнання є розуміння. Специфіка герменевтики полягає в тому, що об'єкт пізнається не сам по собі, а через його сприйняття суб'єктом. Отже зрозуміло, що герменевтичні практики активно використовуються у різних галузях знань, у першу чергу, в історичних і філологічних науках.

У сучасному науковому дискурсі думка про значущість письмового і усного перекладу в площині герменевтики є очевидною. Сьогодні герменевтику розглядають не тільки у традиції античної науки як мистецтво тлумачення, під яким розуміли пояснення тексту, подій, фактів, але як вчення з яскраво вираженою методологічною спрямованістю про смисл інтерпретованих текстів, як складову трансляції

інформації у комунікативному аспекті. Цей підхід формується протягом ХХ століття переважно у Німеччині і представлений іменами Дільтея (1833–1911), Мартіна Хайдеггера (1889–1976), Ганса-Георга Гадамера (1900–2002). Аналогічні проблеми досліджуються також у французькій (П. Рікер, М. Фуко, Р. Барт та інші) та англо-американській (Серль, Джеймсон, Рорти та інші) філософії.

Актуальність дослідження зумовлена особливою увагою сучасного мовознавства до недостатньо вивчених питань, які пов'язані з проблемами передачі семантики іншомовного тексту при перекладі у площині герменевтики, яку розглядаємо як метод дослідження тексту, важливу складову комунікативного акту в міжнародній інформаційній діяльності, як носія “змістовно-підтекстової” інформації (І. Гальперін).

Мета статті — виявити можливості застосування герменевтичного підходу в перекладацькій діяльності для адекватної передачі семантики тексту.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

1) проаналізувати герменевтичні ідеї Шлейєрмахера як основу методів дослідження тексту і складової міжкультурної комунікації;

2) виявити проблеми семантики тексту в перекладацькій діяльності;

3) дослідити ідеї Р. Штольце про зв'язок герменевтики і лінгвістики тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує актуальність досліджень проблем перекладу у площині герменевтики. У дослідженнях І. Гальперіна, К. Долініна, В. Карабан, А. Коваленко, І. Колеснікової, К. Сухенко, О. Швейцера відмічається актуалізація проблем перекладу в умовах сучасного ринку перекладацьких послуг, який відчуває нестачу перекладачів. Дослідницька увага акцентується і на проблемах адекватного перекладу у площині герменевтики. У дослідженнях М. Брандеса, С. Семко, Г. Рябова, Л. Бархударова, М. Цвілінга, Г. Туровера герменевтика в перекладі — це наука про тлумачення та інтерпретацію тексту. До герменевтичного аспекту учені-лінгвісти відносять питання розуміння тексту перекладу його реципієнтом, тлумачення вихідного тексту як начала у формуванні задуму перекладу.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що протягом століть предметом осмислення науки тлумачення тексту було екзистенційне значення мови. Ідеї герменевтики актуалізуються в добу романтизму, проте герменевтика як наукова дисципліна розробляється не теоретиками романтизму, які вперше запропонували цілу низку нових методів і підходів дослідження тексту, а теологом і філософом, пастором Фридрихом Шлейермахером (1768–1834) у фундаментальній праці “Герменевтика” [1]. Саме Шлейермахер науку тлумачення тексту розглядає як теорію мистецтва та основу гуманітарних наук взагалі. Для німецького мислителя першочергове значення мали поняття “розуміння” і “спілкування”:

1) тільки у процесі комунікації, у тому числі опосередкованої, через осягнення культури, отримуються знання про світ і людину;

2) розуміння — важливий соціальний процес, адже розуміння інтелектуальних продуктів або мислення індивіда / саморозуміння необхідні для взаєморозуміння у рамках суспільства;

3) розуміння реалізується у мисленнєвій діяльності, яка існує і здійснюється через мову і мовлення;

4) розуміння — складова процесу пізнання, завдяки якій регулюються відношення між герменевтикою і діалектикою [1].

Ідеї німецького мислителя лягли в основу герменевтики як одного з методів дослідження тексту і складової міжкультурної комунікації. У цій площині однією з найважливіших проблем міжкультурної комунікації є проблема перекладу, а в цьому аспекті — проблема *тексту перекладу* у площині герменевтики. Адже переклад передбачає не тільки перехід від однієї мови до іншої — від вихідного тексту до мови перекладу, але й при глибшому розумінні смисл повідомлення асоціюється не тільки з мовою і текстом, але й з автором, читачем. Переклад не можливий і без розуміння інтерпретації тексту — це перший крок до виконання будь-якого перекладу. Отже, на всіх етапах перекладу саме текст у своїй цілісності є головним предметом аналізу, який пов’язаний із його розумінням, інтерпретацією, можливою конкретизацією, що доповнює зміст тексту оригіналу. “Розуміння інтерпретується в процесі розуміння” (Ю. Борев). На завершальному етапі текст перекладу розглядається як предмет синтезу. Тому проблеми адекватного перекладу передбачають і передачу “ефекту тексту” (У. Еко), який неможливий без його тлумачення. Згідно з когнітив-

ною теорією зміст тексту перекладу — це не тільки смислове і структурне ціле, але й мовний продукт вербалізації досвіду [2].

Одним із перших учених на зв'язок герменевтики і лінгвістики тексту вказував Р. Штольце. Згідно з концепцією німецького ученого, процес осмислення тексту перекладу може відбуватися тільки за умови єдності вказаних феноменів, адже переклад передбачає органічне поєднання аналізу герменевтики тексту як цілого із системним аналізом на основі раціональних лінгвістичних критеріїв [3, с. 49]. Штольце переконливо довів, що в основі теорії перекладу тексту лежить уявлення про структуру тексту як про свідчення комунікативної інтенції відправника, що реалізовується через посередництво мови. Розуміння авторського “я” не одномоментний акт, воно здійснюється і заглиблюється у результаті нашого входження у текст. Цей текст відкривається як певна мовна даність. Аналізуючи початковий текст, перекладачу необхідно з'ясувати мету відправника інформації, проаналізувати, адекватно передати мовні засоби, які використовує адресант.

Розуміння тексту ґрунтується на усвідомленні його цілісності з обов'язковим урахуванням прагматичних правил його побудови. При цьому важливо враховувати не тільки те, про що йдеться у тексті, але й те, що має на увазі автор тексту, передати “ефект тексту”. У випадку перекладу художнього тексту його інтерпретація обов'язково включає в себе його “конкретизацію” (термін Р. Інгардена). Звідси виникає необхідність у розумінні пресупозицій, які повинні включати не тільки те, про що говорилося раніше, але й про те, що відоме: “я”, що говорить, його соціальний статус, фонові знання, тощо [3, с. 5–52]. Подібної думки дотримується і І. Гальперін, який в спеціальному дослідженні (“Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження”) акцентує увагу на ролі підтексту у перекладі: підтекст співіснує із вербальним виразом, є супутнім йому й запланований творцем тексту. Положення, що висувається ученим, про “змістовно-підтекстову інформацію” як про органічну частину смислового змісту тексту, має безпосереднє відношення до перекладу [4, с. 42]. Експліцитні й імпліцитні компоненти змісту тексту при перекладі конкретизуються у площині герменевтики, що спрощує передачу семантики іншомовного тексту.

Аналізуючи прагматичні чинники та їх формування, Р. Штольце робить важливий для теорії перекладу висновок про багатоплановість і “надсумарність” смислового змісту тексту. На думку вченого, смисл

тексту не зводиться лише до суми смислів його конститuentів, він набагато ширший, “надсумарний”. Проте, аналізуючи початковий текст як надсумарне ціле, необхідно враховувати і семантичний аналіз його конститuentів, адже зміст тексту розкривають рекурентні смислові ознаки (семантично зв’язані одна із одною лексеми), що утворюють ізотопічні площини тексту, в яких реалізується багатопланова структура його смислу. Саме в результаті інтеграції окремих елементів у мовному та позамовному контекстах утворюється той “приріст інформації”, який лежить в основі “надсумарності” смислу тексту. Вимога пріоритетного розуміння основного смислу тексту є концептуальним положенням герменевтики. Фундаментальне правило герменевтики полягає в тому, що частина стає зрозумілою завдяки цілому, а ціле “вихоплюється” із розуміння частин (проблема “герменевтичного кола”). Отже проблема семантики тексту ставить по-новому для перекладу й питання про значення окремих лексем. Це значення розглядається не як фіксований зріз певного набору семантичних ознак (як, наприклад, в жорстких моделях структурної семантики), а як “гнучка сукупність сем й прагматичних параметрів, мінливі поєднання яких проектується у площину тексту” [3, с. 93–104].

Сучасні наукові розвідки у галузі перекладу звертають особливу увагу на необхідність передачі комунікативної функції тексту як умови успішного здійснення процесу перекладу. Герменевтична методологія, її “техніка” дозволяє здійснювати точний, адекватний “творчий” переклад: 1) спочатку відбувається загальне розуміння тексту, його аналіз; 2) одночасно розкривається “буття” понять за допомогою граматичної інтерпретації; 3) тільки за умов концептуального “ув’язування”, єдності двох названих інтерпретацій можна виконувати переклад; 4) якщо ці інтерпретації не узгоджуються, необхідно повертатися назад доти, поки буде знайдена причина неузгоджень граматичної і психологічної інтерпретацій. Об’єктивний компаративний метод, коли встановлюються різні значення слова у даному контексті, є переважаючим методом у перекладі тексту. Отже, герменевтичний аспект перекладу полягає у подоланні труднощів перекладу в процесі самого перекладу, що передбачає особливий вид розуміння повідомлення /тексту, який перекладається. У самому акті розуміння можна виділити два етапи: 1) попереднє розуміння тексту, 2) власне розуміння тексту. На першому етапі для перекладача найважливішим

буде розшифровка мовленнєвого тексту перекладу: пошук мовного мислетворчого співвідношення з власною свідомістю у порівнянні із аналогічним, засвоєним раніше; ідентифікація референтів, побудова і перевірка гіпотез щодо прихованих смислів і смислове зв'язування.

Власне розуміння для перекладача є результатом цього порівняння. У результаті чого перекладач здійснює низку специфічних перекладацьких навичок: вибір мовних засобів і способів вираження у мові перекладу, заміна і компенсація безеквівалентних одиниць.

Отже процес перекладу у площині герменевтики можна охарактеризувати як процес пошуку і прийняття оптимального рішення, що відповідає певному набору функціональних критеріїв, які можуть приймати різні варіаційні форми. Сам пошук оптимального рішення відбувається за допомогою методу “проб і помилок”. Перекладач завжди виступає у ролі інтерпретатора, а кожна інтерпретація може супроводжуватися непорозумінням і реінтерпретацією [5].

Дослідження філософських концепцій, побудованих на вивченні природної мови (Ф. Л. Г. Фреге, Б. Рассела, Л. Вітгенштейна, Е. Кассіра), наукові розвідки у галузі сучасної когнітивної психології, психолінгвістики, теорії перекладу дозволяють вказати на мовні можливості та мовленнєві умови, які забезпечують розуміння як необхідну складову перекладацького процесу: розуміння слова і його використання у певних ситуаціях; розуміння слова у перспективі слухача/читача, який керується цим словом у своїй діяльності; розуміння слова за допомогою іншого дотичного слова, розуміння слова через асоціацію з об'єктом, з яким це слово співвідноситься в акті означення. У процесі перекладу розуміння перекладача націлено як на окремі слова, так і на словосполучення і речення.

Висновки. Перекладач, який сприймає та аналізує текст, відштовхується від розуміння того, що його продуцент прагнув створити осмислене повідомлення/текст. Отже завдання перекладача — передати це повідомлення у тій формі, яка б дозволила адресанту його засвоїти в авторській “редакції”. У глобальному плані перед перекладачем стоїть завдання зберегти характеристики, пов'язані як з інформаційним змістом, так і з вербальною подачею інформації у тексті. В межах кожного окремого висловлювання йому необхідно мисленнево реконструювати як понятійні ситуації, так і мисленнево-мовленнєві дії автора, які вербалізовані у даному тексті.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер; [пер. с нем. А. Л. Вольского]. — СПб.: “Европейский Дом”, 2004. — 242 с.
2. Беянин В. П. Экспериментальное исследование психолінгвистических закономерностей смыслового восприятия текста [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. П. Беянин. — М., 1983. — 23 с.
3. Stolze R. Grundlagen der Textübersetzung. — Heidelberg, 1982. — 234 s.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. — М.: Наука, 1981. — 324 с.
5. Морковина И. Ю. Влияние лингвистических и экстралингвистических факторов на понимание текста [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. Ю. Морковина. — М., 1982. — 23 с.